

Szakmai beszámoló a „Szanszkrit és hindí szövegkiadások készítése” c. projecthez

Az Indoeurópai Nyelvtudományi Tanszék történetében a „Szanszkrit és hindí szövegkiadások készítése” c. project volt az első nagyobb szabású, az OTKA által támogatott kutatás. A project illeszkedett a nemzetközi indológiai kutatásban egyre inkább teret nyerő szemlélethez, amely a források felkutatását és kritikai feldolgozását tartja minden későbbi kultúrtörténeti vizsgálódás elengedhetetlen alapjának. Mivel a szövegek mennyiségéhez mérten kevés megbízható színvonalú forráskiadás készült, e téren, különösen a klasszika-filológiához viszonyítva, sok évtizedes hátrányt kell ledolgoznia az indológiának.

Bár Indiában egyre inkább felismerik, hogy a kéziratok az ország kulturális örökségének fontos részét képezik, és megkezdődött központi összegyűjtésük és rendszerezésük (lásd pl. National Mission for Manuscripts: <http://namami.nic.in>), a kéziratok többsége még nem könnyen hozzáférhető, részben mivel sokszor nem adottak a szükséges technikai feltételek, részben pedig bürokratikus nehézségek miatt.

A project négy éve alatt a résztvevők tanulmányútjaik során India legkülönbözőbb területeiről szereztek be kéziratmásolatokat (pl. Trivandrum, Rádzsaszhán, illetve Indián kívül Nepál), megteremtve ezzel a lehetőséget a filológiai kutatásnak.

Mínt hogy a project több résztvevője korábban, illetve jelenleg is külföldi egyetemeken végez kutatómunkát, a kutatások sikeresen kapcsolódtak be a nemzetközi tudományos életbe. Ez megnyilvánul egyrészt a külföldi tudósokkal (pl. Dr. Dominic Goodall, a pondicherry-i Ecole Francaise d'Extreme Orient igazgatója, Dr. Somdev Vasudeva, a Clay Sanskrit Library főszerkesztője) való együttműködésben, másrészt abban, hogy külföldi intézmények (British Academy) is elismerték a projectben résztvevők kutatásainak fontosságát.

A project négy éve alatt a résztvevők több konferencián tartottak előadást: Bangha Imre a Chicagói Egyetem Dél Ázsiai Nyelvek és Civilizációk Tanszékén 2003-ban, Dezső Csaba a The South Asian Legacy of Sir Aurel Stein címmel Leicesterben megrendezett konferencián 2004-ben, Hidas Gergely az International Association of Buddhist Studies londoni konferenciáján 2005-ben, illetve az Orientalista Napon szintén 2005-ben.

Az Indoeurópai Nyelvtudományi Tanszék kezdeményezésére 2002-ben indult el azon nyári olvasótáborok hagyománya, melyek keretében fiatal indológusok gyűlnek össze a világ számos részéből, hogy szanszkrit nyelvű vallási és irodalmi szövegekben mélyedjenek el. A project keretében feldolgozott szövegek közül több is szerepelt ezen olvasótáborok programjában, és így a project résztvevői több hasznos visszajelzést is kaptak kutatómunkájukkal kapcsolatban.

A project egyik célja az volt, hogy a tudományos kutatásba bekapcsolja a végzős, illetve frissen végzett indológus hallgatókat is. Többen részt vettek a kéziratok számítógépes feldolgozásában, a szövegvariánsok kollatálásában. Dezső Csaba a tanszéken tartott filológiai szakszemináriumainak tematikájába felvette a feldolgozás alatt álló szövegeket is. Bangha Imre rendszeresen tart speciális kollégiumokat a középkori hindí költészetből, illetve a bradz nyelvűből.

I.

A project szanszkrit szövegekkel foglalkozó részét elsősorban a kutatás módszertana fogja egybe, mivel valamennyi kutató filológiai-szövegkritikai eszközökkel közelítette meg kutatási témáját, és módszertani kérdésekről rendszeresen konzultált egymással.

Dezső Csaba kutatásai a kora középkori kasmíri szanszkrit nyelvű irodalomhoz kapcsolódtak. A középkori Kasmír mind vallástörténeti, mind irodalomtörténeti szempontból meghatározó jelentőségű az egész szubkontinensre nézve is. Itt formálódtak a később India számos más területén is nagy hatást kifejtő tantrikus sivaizmus tanai, melyeknek meghatározó szerepük volt a később szintén nagyon elterjedt tantrikus buddhizmusra is. Ugyancsak erre a korra tehető egy egész Indiában egyedülálló, sőt, az egész világon párját ritkító esztétikai-irodalomelméleti hagyomány létrejötte és virágzása.

A project egyik legfontosabb célkitűzése volt a kutatáshoz nélkülözhetetlen kéziratok másolatainak beszerzése. 2003-ban a kasmíri esztétika és drámaelmélet alapműveinek kéziratait sikerült megszerezni (*Dhvanjálócsana*, *Abhinavabháratí*). Mivel ezen szövegek kiadásai sem tökéletesek, a kéziratok használata elengedhetetlen lesz a jövőbeli kutatások számára.

2003-ban a trivandrumi Oriental Research Institute-ből sikerült megszerezni a Gupta-korra datálható, négy színdarabból álló gyűjtemény fontos kézíratainak másolatait. A négy monológ egyike, Sjánilaka *Pádatáditaka* („A rúgás”) című műve valószínűleg Kasmírhoz köthető. A művek kiadása és angol fordítása, melyen Dezső Csaba Somadeva Vasudevával közösen dolgozott, befejező fázisához érkezett, és a Clay Sanskrit Library sorozatában fog megjelenni.

Dezső Csaba 2004-ben a *The South Asian Legacy of Sir Aurel Stein* című, Leicesterben megtartott konferencián Bhatta Jayanta színdarabját más forrásokkal összevetve vázolta fel a vallások helyzetét és viszonyukat a hatalomhoz a 900 körüli Kasmírban. Mivel a dráma kritikai kiadását ő készítette el, így az előadásnak és a megjelenés előtt álló tanulmánynak is fontos filológiai vonatkozásai is voltak.

A project során végzett kéziratgyűjtés egyik legjelentősebb eredménye volt, hogy másolatban birtokunkba került a VIII. századi kasmíri költő, Dámodaragupta *Kuttanímata* („A kerítőnő tanítása”) c. művének egy eddig feldolgozatlan nepáli kézírata, valamint ugyanennek a műnek egy Tirupatiban őrzött kézírata is. Az új kéziratok és a meglévő kiadások segítségével lehetőség nyílt a mű kritikai kiadásának elkészítésére, amelyen jelenleg Dezső Csaba és Dominic Goodall, a pondicherry-i Ecole Francaise d'Extreme Orient igazgatója együtt dolgoznak. Az első eredményekről lásd Dezső 2005 (A *Kuttanímata* kritikai kiadásának szükségessége és lehetősége).

Szintén Nepálból származik az a kézirat, amely egy eddig ismeretlen szanszkrit nyelvű dráma töredékét tartalmazza, melynek cselekménye egy, a *Kuttanímata*-ban elbeszélt történetre alapul. A szöveg kritikai kiadását Dezső Csaba *Acta Antiqua*-ban megjelent tanulmánya tartalmazza.

Hidas Gergely a *Mahápratiszará Mahávidjádnyí* című korai buddhista tantrikus mű kritikai kiadásán dolgozott (ez képezi készülő PhD disszertációjának témáját is). A project időtartama alatt számos fontos kéziratot szerzett be Calcuttából és Kathmanduból, és csaknem befejezte a kéziratok szövegkritikai feldolgozását. Kutatásának eddigi eredményeit a Berliner

Indologische Studienben 2004-ben megjelent tanulmányában, illetve a Töttössy Csaba tiszteletére 2006-ban megjelenő tanulmánykötetbe írt cikkében foglalta össze.

Kiss Csaba a középkori hindu vallásfilozófiai szövegek közül a jóga rendszerrel foglalkozó irodalmat tanulmányozta. Behatóbb filológiai vizsgálódás tárgyául a Matszjéndraszamhitát választotta, ennek készíti el kritikai kiadását (ez képezi készülő PhD disszertációjának témáját is). Indiai kutatóútjai során a mű számos fontos kéziratát begyűjtötte, és jelentősen előrehaladt a szövegkritikai munkában. Eredményeit a Töttössy Csaba professzor tiszteletére 2006-ban megjelenő tanulmánykötetbe írt cikkében foglalta össze.

II.

Az utóbbi néhány évtizedben a kutatások középpontjába került a középkori hindí irodalom, azon belül is a *bhakti* költészet. A rigorózus bráhmanikus hagyományokkal szembe forduló népi vallásosság kap hangot a *bhakti* ('isten iránti odaadás') mozgalom költészetében. Ezek a művek a szanszkrittal szemben a korabeli beszélt nyelveken születtek meg, és elsősorban a vaisnava vallásos mozgalmakhoz kapcsolódnak. A *bhakti* költészetben belül két irányzat különböztethető meg, az egyik az istent egy elvont, attributumok nélküli (*nirgun*), abszolút létezőnek tekinti, a másik pedig az istenség földi, személyes (*szagun*) megtestesülését teszi a vallásos imádat tárgyává. A *szagun* iskola Visnu két alakja, Ráma és Krisna köré csoportosul. Tulszídász a *bhakti* költészet *szagun* irányzatának legnagyobb alakja, aki műveiben Rámát dicsőíti.

Tulszídász (XVI. század) nem csak egy irányzat nagy költője, hanem a hindí irodalom egyik legelismertebb és a mai napig is legnépszerűbb szerzője. Tulszídász magnum opusa a Ráma történetét elbeszélő nagyeposz, a *Rámcsaritmánasz*. Észak-Indiában olyan tiszteletnek örvend, mint a Biblia a nyugati világban. Ez a mintegy 10.000 soros eposz avadhí nyelven született, eltérően a *bhakti* költészet hagyományos nyelvétől, amely a bradzs nyelv volt.

A *Kavitávalí* Tulszídász bradzs nyelven írt munkája. Olyan versek gyűjteménye, amelyek a *Rámájana* történetét idézik fel, mégsem alkotnak kiséposzt. Jelentőségét az adja, hogy a költő időskori alkotása, s ebben a művében személyes hangon szólal meg, ami az indiai hagyományban igen ritka.

A középkori hindí költészet alkotásai között még csak nagyon kevés van, amely tudományos igényű szövegkiadással rendelkezik. Míg a szanszkrit szövegkiadások hagyománya jóval régebbi múltra tekinthet vissza, a középkori szövegek feltárása még nagyrészt előttünk álló feladat. Az indológiai kutatások során a középkori hindí irodalmi szövegek felkutatása és tudományos kiadása ma a filológusok egyik legizgalmasabb és legszükségesebb feladata.

A 2001 júniusában szerveződött munkacsoport, amely a Tulszídász által írt versgyűjtemény, a *Kavitávalí* kritikai kiadását tűzte ki céljául, a projektben résztvevő kutatókon kívül sikeresen bekapcsolta a munkálatokba a tanszék volt diákjait is (ld. az egyéb megbízással foglalkoztatottakat).

Az egyes résztvevők a szöveg egy-egy 130-240 soros szakaszának elkészítéséért voltak felelősek. A csoport munkája féléves szakaszokra bomlott, melyek végén a felmerült kérdések

tisztázására, és az elkövetkezendő félév tevékenységének meghatározására az egész csoport rendszeresen találkozott, illetve levelezett.

A munka első fázisában Bangha Imre felkutatta a mű Indiában és külföldön fellelhető kéziratos példányait, és befejezte a másolataik begyűjtését. Mintegy 70 kéziratot könyvről van tudomásunk, és ezekből 33-nak a másolatát sikerült megszerezni. Mintegy 20 kéziratot megállapítottuk, hogy ma már nem elérhető, a többről pedig nem sikerült másolatot szerezni, mivel a gyűjtemény őrzői megtagadták azt. (Az indiai magánkönyvtárak pl. örökösödési viták miatt gyakran nem is megközelíthetőek).

Mivel a bradzs nyelv nyelvtana és ortográfiája a modern kor előtt sohasem volt kánonba foglalva, ezért a kéziratok kezelhetetlenül nagy számú szövegvariánst tartalmaznak. Az első év legnagyobb feladata annak eldöntése volt, hogy a variánsokat milyen formátumban adjuk majd közre. Ennek célból a csoport kidolgozott egy tízoldalas szerkesztési konvenciót különböző érzékenységi szintekkel arra vonatkozólag, hogy mi tekintendő elhanyagolható, ortográfiai, vagy éppen jelentésbeli variánsnak. Az így kialakított, tudományos vitákban kikristályosodott szerkesztési elvek irányadók lehetnek a későbbi nemzetközi szövegkiadás számára is.

2005-ben a már véglegesített szövegkiadási konvenciók alapján folytatódott a szövegek begépelése és szövegkritikai feldolgozása. Eddig 137 négyesoros vers kollációja történt meg. Balogh Dániel definitív statisztikai elemzést készített az egyes kéziratokhoz tartozó szövegvariánsok alapján a kéziratok egymáshoz való kapcsolatáról. Ezt az elemzést a Society for South Asian Studies (Brit Akadémia) is méltónak tartotta a támogatásra. A teljes szövegkiadás 2008 körül fog megjelenni.

Az indiai tanulmányúton részt vevő projekt-tagok az Indoeurópai Nyelvtudományi Tanszék számára jelentős mennyiségű, Indián kívül nehezen vagy egyáltalán nem hozzáférhető fontos és a tanszéki könyvtár állományának bővítése szempontjából alapvető szakkönyvet vásároltak, mind a hindí, mind a szanszkritológiai kutatások területéről.

A kutatás eredményeit ismertető publikációk egyrészt hazai és külföldi folyóiratokban jelentek meg, illetve jelentős részük a Töttössy Csaba professzor tiszteletére az indiai Manohar kiadónál 2006-ban megjelenő tanulmánykötetben fog megjelenni. A kutatás jellegéből fakad, hogy a szövegek kritikai feldolgozása hosszú időt vesz igénybe, ezért a további publikációk megjelenése (pl. a *Kavitávalí*-kiadás) folyamatosan történik majd a következő évek során.